

Democratie is nooit eenvoudig

Een reactie op het artikel 'De Hoogmis van de democratie' van Hans Roels

Dirk Holemans

In het artikel 'De Hoogmis van de democratie' bekijkt Roels de parlementaire democratie kritisch door de ogen van een burger, die zich terecht afvraagt wat zijn stem als burger bij verkiezingen waard is. De analyse van Roels is op vele vlakken pertinent. Wat zijn bijvoorbeeld verkiezingen waard, als onder meer economische groepen machtiger blijken dan de overheid, als politieke partijen ten dele schatplichtig zijn aan economische belangen? Ook de analyse dat de formele politiek op zich niet in staat is tot maatschappijveranderingen is correct, de rol van sociale bewegingen kan en mag hier niet onderschat worden.

Toch blijkt al uit de eerste bladzijde dat de analyse van Roels steeds meer is dan een loutere analyse, ze houdt tegelijkertijd een pleidooi in voor een specifiek andere vorm van democratie, namelijk directe democratie. Het is slechts op de laatste bladzijde van het artikel dat we duidelijk kunnen lezen dat Roels een verdediger is van een specifieke vorm van het gemeenschapsdenken (het zg. communitarisme). Het is jammer dat de auteur niet duidelijk een scheiding maakt tussen zijn analyse en deze persoonlijke visie op democratie (waardoor deze laatste nauwelijks uit de verf komt en ook zijn analyse niet geheel helder is), of op zijn minst *bij aanvang* van het artikel zijn eigen positie duidelijk naar voor brengt.

Roels pleit voor een realisatie op radicale wijze van het basisprincipe van de democratie, namelijk dat iedereen betrokken wordt bij beslissingen die zijn of haar levenssfeer beïnvloeden. Radicaal betekent hier in de eerste plaats dat hij enkel directe betrokkenheid aanvaardt. Op zich een legitiem *vertrekpunt* en zeker een gezichtspunt van waar interessante kritiek op ons huidig systeem kan worden gegeven. Wat Roels op verschillende punten dan ook doet. Alleen wil de auteur bij de realisatie van zijn utopische visie geen enkele concessie aan de werkelijkheid doen. Hij meent direct vanuit de theorie te kunnen overgaan naar de praxis. Dit houdt een ontkenning van de sociale werkelijkheid waarin we allen leven.

Dit maakt dat zijn kritische analyse niet altijd even sterk overkomt, niet zelden ontbreekt de band met de realiteit en op enkele plaatsen gaat hij wat mij betreft toch uit de bocht. In wat volgt zal ik dit kort pogen te argumenteren.

onmogelijkheid van vertegenwoordiging?

Roels stelt bij zijn eerste punt van kritiek dat 'vertegenwoordiging gewoon onmogelijk is'. Een mening die duidelijk tegengesteld is aan die van James Mill, een van de grondleggers van de democratie. Hij bestempelde vertegenwoordiging juist als 'the grand discovery of modern times'. Ik denk dat iedereen heden ten dage de uitspraak van Mill overdreven vind, dat het correct is te stellen dat een louter vertegenwoordigende democratie niet voldoet aan de eisen van de hedendaagse samenleving. Vertegenwoordiging van de kaart vegen is echter een andere zaak. Als men dit verdedigt – zoals Roels doet – stelt zich natuurlijk onmiddellijk te vraag wat men in de plaats stelt. Hier rijst al een sterk probleem inzake de overgang van zijn theorie naar een mogelijke praktijk. Een vraag waar ik verder nog op terug kom.

kwalen van de (partij-)politiek

De vertegenwoordiging is voor Roels maar één van de pijnpunten van de hedendaagse democratie. Zijn belangrijkste mikpunt van kritiek zijn de politieke partijen, die hij ten andere alle over dezelfde kam scheert. Deze partijen wenden de macht legaal en soms "wat minder legaal" aan, ze hebben een "autoritaire structuur" en balanceren blijkbaar steeds op het randje van machtsmisbruik en fraude. Ook de interne keuken van partijen is volgens Roels blijkbaar steeds beschimmeld: machtsspelletjes, carrièrisme, enzovoort.

Alvorens hierop verder te gaan, wil ik voor alle duidelijkheid stellen dat het mij in deze reactie niet te doen is om een kritiekloze verdediging van het huidig model van parlementaire democratie. Ook ik heb reeds in verscheidene publicaties gewezen op tekortkomingen van de louter vertegenwoordigende democratie (die vorm kreeg in de negentiende eeuw).¹

De vraag die men hier aan Roels kan stellen ligt voor de hand. Hij presenteert een zwart-wit-beeld. Aan de ene kant de politieke partijen, waar zowat alles mis mee is wat er met een organisatie mis kan gaan, en aan de andere kant sociale bewegingen die blijkbaar altijd en overal perfect functioneren. Dit maakt mij heel nieuwsgierig naar het organisatiemodel dat in deze bewegingen gehanteerd wordt. Dit model laat blijkbaar toe om alle leden in perfecte b'urgers en medemensen te veranderen: niemand wil het er voor het zeggen hebben, er zijn geen machts-spelletjes, niemand gebruikt zo'n beweging voor eigen ambities, alles verloopt in peis en vree.

En natuurlijk stelt zich ook hier de vraag naar vertegenwoordiging. Stel dat een organisatie of beweging uitgen'odigd wordt om deel te nemen aan een debat. Het publiek kan namelijk nieuwsgierig zijn naar wat een beweging te zeggen heeft over een specifiek maatschappelijk probleem. Als deelnemer aan een debat weet je nooit op voorhand wat er je gevraagd zal worden, wat de dynamiek van het

.....
Zie bijvoorbeeld mijn essay 'Ecologie en burgerschap. Pleidooi voor een nieuwe levensstijl', Stichting Leefmilieu, Antwerpen, uitgegeven bij Pelckmans, Kapellen, 1999.

gesprek zal zijn. Hieraan deelnemen namens een organisatie of beweging betekent dan ook een bereidheid tot vertegenwoordiging: je zal op een publiek debat namens je organisatie moeten inspelen op een niet-voorspelbaar gesprek.

En hoe zit het maatschappelijk?

Onder punt 2 besprak ik het niet-gefundeerde verschil dat Roels op principiële wijze maakt tussen partijen en bewegingen. Zij hebben blijkbaar totaal verschillende organisatievormen. Over verschillen tussen verschillende partijen of bewegingen onderling wordt in het artikel niet ingegaan.

Deze tweedeling trekt Roels door van het micro- naar het macro-vlak. Langs de ene kant plaatst hij de politieke partijen die niet in staat zijn de maatschappij te veranderen, langs de andere kant zet hij "autonome buitenparlementaire politieke bewegingen want alleen zij kunnen wél iets veranderen aan bv. de milieuproblemen of de uitbuiting van de derdewereld."

Ook hier zijn er twee belangrijke vragen. Ten eerste, als deze sociale bewegingen wel het vermogen hebben om de problemen op te lossen, waarom verergeren de problemen eerder dan dat ze opgelost geraken? Milieu- en derdewereldbewegingen zijn toch ook al decennia actief. Ten tweede, als deze bewegingen er op termijn wel in slagen deze problemen op hun eentje op te lossen (misschien ben ik te ongeduldig), welke hefbomen zullen ze hiervoor gebruiken in het besef dat er absoluut geen beroep zal worden gedaan op de bestaande politieke systemen? Met andere woorden, op welke wijze kunnen en zullen ze via nieuwe wegen structurele maatschappelijke veranderingen en sociale leerprocessen in gang zetten en ten volle realiseren?

Problemen met het communitarisme

Met de specifieke vorm van communitarisme die door Roels verdedigd wordt, zijn op zijn minst twee fundamentele problemen mee verbonden. Het eerste heeft betrekking op de interne organisatie, het tweede op de complexe realiteit.

Roels houdt via de omweg van het verwerpen van grootschaligheid een sterk pleidooi voor kleinschaligheid. Dit kan ook niet anders gelet op zijn afwijzing van vertegenwoordiging. Zijn pleidooi kan dan ook niet anders begrepen worden dan een streven naar het hervormen van onze samenleving in talloze kleine kernen, lokale gemeenschappen. Een pleidooi waarvan ik, ik zal het maar recht voor de raap stellen, kippenvel krijg. Want onder punt A.2. Levert Roels kritiek op onder meer de monopoliepositie van de huidige staatsinstellingen: "het gerecht heeft het monopolie op de rechtspraak", "het leger en de politie hebben het monopolie op het gebruik van het geweld ...". Hiertegenover stelt hij onder punt B.1. dat een echte democratie participatie veronderstelt dat "elk individu een rol kan spelen in het nemen van een beslissing." (eigen cursivering) Welnu, ik zal niet demagogisch worden en enkele voorbeelden geven waartoe het afschaffen van de rechtsstaat (want daar komt het op neer) kan leiden. Moeten zowel gerecht als bijvoorbeeld

politie in België grondig hervormd worden, dan pleit ik toch voor het behoud van hun monopoliepositie.

Roels verwijst naar de politieke filosofe Hannah Arendt ter verdediging van zijn positie. Dit gebruik van deze inderdaad inspirerende filosofe is echter op zijn minst zeer selectief. Zo heeft Arendt bijvoorbeeld zelf een systeem van vertegenwoordiging voorgesteld (een getrapt systeem van raden). Ze was duidelijk van mening dat niet iedereen aan elke beslissing moet deelnemen. Wat niet wegneemt dat deze verdedigster van een neorepublikanisme inderdaad vond dat (politiek) handelen de hoogst te waarderen vorm van menselijke actieve bezigheid was.

Het tweede probleem met de hier verdedigde vorm van communitarisme vormt de onvoorwaardelijke nadruk op dé lokale gemeenschap. Deze wordt opgevat als klein en relatief onafhankelijk van de rest van de wereld. Anders is het immers onmogelijk een directe democratie te realiseren die "àlle mensen" betreft bij de gevolgen van hun handelingen. Opnieuw wil Roels geen enkele concessie aan de werkelijkheid doen. Hij vindt enkel die gemeenschappen democratisch waar alle mensen overleg plegen over alle gevolgen van al hun handelen. Dat dit haaks staat op de huidige werkelijkheid behoeft geen betoog. Dit is op zich geen onoverkomelijk probleem, een toekomstperspectief mag utopisch zijn. Alleen moeten er wel aanknopingspunten zijn dat de voorgestelde transformatie überhaupt mogelijk is. En dit is gewoonweg niet het geval. Voor Roels zijn democratische gemeenschappen met miljoenen mensen gewoonweg onmogelijk. Hoe natiestaten terug om te vormen tot een lappendeken van lokale gemeenschappen? En trouwens, wie wil deze transformatie? En hoe worden dan in de toekomst grensoverschrijdende problemen opgelost? Hoe het probleem van bijvoorbeeld smog of zure regen op Europees vlak oplossen, of hoe mondiaal de naleving van het non-proliferatieverdrag controleren?

Besluit

Roels zijn analyse gaat uit van een onvrede met de huidige gang van zaken. Deze onvrede is terecht, zeker in België loopt er meer dan één zaak fout inzake de democratie. En ook Nederland beleeft met de afwikkeling van de Bijlmervliegramp een serieuze democratische kater.

Onze democratie moet dus inderdaad dringend versterkt worden. Het is bijvoorbeeld niet langer aanvaardbaar dat de rol van de burgers gereduceerd wordt tot één keer om de zoveel jaar een bolletje kleuren. En ook de tanende macht van de politiek ten aanzien van nieuwe machtscentra (labo's, bedrijven, ...) is een formidabel probleem.

Jammer genoeg biedt de oplossing die Roels ons voorspiegelt geen enkel perspectief op reële verbeteringen. Hoe zouden bijvoorbeeld lokale gemeenschappen optornen tegen multinationale ondernemingen met een omzet die groter is dan die van een heel land? Los van alle andere problemen die zijn utopie in de weg staan, zit Roels met de paradox dat zijn systeem van lokale gemeenschappen

zonder vertegenwoordigende democratie enkel kan worden ingevoerd als deze *mondiaal* wordt ingevoerd via de formele politiek die hij verwerpt, of als deze op niveau van natiestaten experimenteel vorm kan krijgen, dus als ze beschermd worden door de natiestaat die hij verwerpt.

Ten gronde kan ik niet anders dan de teneur van het artikel betreuren. De teneur is namelijk antipolitiek: het zal je maar overkomen om als oprechte burger geëngageerd in een politieke partij een dergelijk artikel te lezen. Het systeem van politieke partijen is zeker geen eeuwig leven beschoren maar voorlopig zie ik geen alternatief ter vervanging. Het lijkt dan ook eerder aangewezen om in de tussentijd te strijden voor intern-democratische, transparante en open partijen, om met andere woorden te sleutelen aan het organisatiemodel van politieke partijen. In die zin is externe kritiek op het functioneren van politieke partijen nuttig en nodig op voorwaarde dat deze kritiek genuanceerd en gefundeerd is, en dus niet alles en iedereen over dezelfde kam scheert. Hierbij aansluitend wil ik nog eens herhalen dat het onduidelijk is welke concrete aanknopingspunten de auteur ziet om zijn utopisch alternatief te realiseren. De vraag blijft met andere woorden onbeantwoord welke eieren Roels wil breken om zijn omelet te bakken.

Tenslotte blijft de fundamentele vraag of men als geëngageerde burger moet kiezen tussen sociale bewegingen of politieke partijen als hefbomen voor maatschappelijke verandering. Zou niet juist de kracht van een maatschappijkritisch front er in kunnen bestaan dat bepaalde politieke partijen én sociale bewegingen, mét behoud van de nodige onderlinge afstand, samen strijden voor de aanpak van nijpende maatschappelijke problemen? Dus geen of/of scenario (wat neerkomt op 'verdeel jezelf en wordt beheerst' in plaats van 'verdeel en heers'). Hiermee zijn enkel die mensen en organisaties in de samenleving die de democratie ongenegen zijn gebaat. Dus... toch maar gaan stemmen op 13 juni 1999!